

MAGDALENA ŻABOWSKA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Językoznawstwa

***Dla odmiany* – fraza przysłówkowa
i komentarz metatekstowy
(na tle konstrukcji *dla* + NP)**

Słowa kluczowe: przyimek; *dla*; metakomentarz; gramatyzacja; derywacja semantyczna; intencjonalność

Keywords: preposition; *dla* [*for*]; metatextual comment; grammaticalization; semantic derivation; intentionality

1. Wprowadzenie

Jednym z podstawowych mechanizmów derywacji (semantycznej i formalnej) prowadzącym do rozbudowywania zasobu klasy wyrażen metatekstowych jest leksykalizowanie się wyrażen przysłówkowych w nowych funkcjach (partykuł¹, komentarzy metatekstowych, metapredykatów itp.). Ten schemat zmiany może być rozpatrywany zarówno od strony formalno-funkcjonalnej (przysłówki jako predykaty przypisujące cechy członom konstytutywnym propozycji z łatwością przyjmują w nowej, metatekstowej funkcji jako swoje argumenty propozycje, które komentują), jak i semantycz-

¹ W perspektywie diachronicznej ten typ zmiany semantycznej był przedmiotem analiz K. Kleszczowej (2015).

nej (rozmaite aspekty treści sformalizowane w języku w postaci predykatów przysłówkowych, wyrażających podstawowo charakterystykę „sposobową” czynności, mogą być wyzyskane w metateksie do komentowania sposobu mówienia, zgodnie ze schematem: *robi(ę) [coś] (w jakiś sposób) – powiem/mówię [to] (w taki sposób)*, por. np. *powiedział krótko* vs *krótko mówiąc*. Obserwowalnym efektem takich zmian jest zjawisko homonimii form wyrażen o kształcie przysłówka (wyrażenia przysłówkowego), reprezentujących poziom przedmiotowy i poziom(y) metatekstu, por. np. *autentycznie, naturalnie, pewnie, dokładnie, ściślej, specjalnie, normalnie, kompletnie, dosłownie, dostatecznie, odpowiednio, maksymalnie, na sto procent, na koniec, ad rem, na poważnie, na odwrót*².

Celem prezentowanych analiz jest opis funkcjonowania we współczesnym języku polskim wyrażenia *dla odmiany* – tak w funkcji, która w słownikach jest charakteryzowana jako przysłówkowa (w ISJP *explicite*, w SJPD i USJP poprzez sposób zbudowania definicji tego wyrażenia), jak i w funkcji metatekstowej (w ujęciu A. Wierzbickiej (1971) i J. Wajszczuk (2005)). Tłem dla przeprowadzanych analiz będą wyrażenia o schemacie *dla + NP*, np. *dla podratowania zdrowia, dla zabawy, dla uczczenia rocznicy* oraz użycia metatekstowe w rodzaju *dla przykładu, dla ścisłości, dla przypomnienia*. Takie zestawienie posłuży do zweryfikowania hipotezy o wpływie przyimka *dla* na właściwości semantyczno-funkcjonalne wyrażen przysłówkowych i metatekstowych, takie jak: ich łączliwość leksykalna, pozycja w zdaniu czy rola w komentowaniu wypowiedzi. Na wyższym poziomie uogólnienia, przeprowadzane analizy wpisują się w dyskusję na temat mechanizmów zmian językowych prowadzących do powstawania klas wyrażen metatekstowych, mieszczących się w obrębie zjawisk określanych w literaturze jako gramatyzacja (zob. Traugott, Hopper 2003).

² Por. też np. ang. *briefly, clearly, naturally* czy franc. *visiblement, généralement, naturellement*.

2. Typy użycia dla odmiany

Wyrażenie *dla odmiany* we współczesnej polszczyźnie występuje w czterech typach kontekstów, por.:

- (1) *Na szczęście pan Bieganek nie umiał długo skupiać uwagi na jednym temacie. Wkrótce też przestał się interesować urodą hararskich kobiet, a dla odmiany zajął się hararskimi owocami.*
- (2) *Dosyć mam, cholera, jeżyn i grzybów, ryb i szczęzi. Zjadłbym dla odmiany kawałek prawdziwego mięsa.*
- (3) – *Jestem Lotaryńczykiem. Mnie umundurowali siłą. Dajcie cywilne ubranie, pomóżcie. – Jego kolega poparł go po polsku. Ten dla odmiany oznajmił, że jest Polakiem, a pochodzi z miasta Łodzi.*
- (4) *Moim żywym przewodnikiem jest postawny, uśmiechnięty John, mówiący akademicką angielszczyzną, wolną od amerykańskich naleciałości. Uzupelnia go przewodnik – bardzo cienki dla odmiany – drukowany w równie poprawnej polszczyźnie.*

Zdania typu (1)–(2) reprezentują użycia *dla odmiany* w funkcji przysłówkowej, natomiast w zdaniach (3)–(4) *dla odmiany* jest użyte metatekstowo. Dokładną charakterystykę tych funkcji przeprowadzam w dalszej części.

Słowniki języka polskiego, zasadniczo, nie mogą posłużyć jako punkt odniesienia dla przeprowadzanych tu analiz. *Dla odmiany* zostało odnotowane w SJPD (analogicznie w USJP) jako frazeologizm w haśle ODMIANA, z synonimem *na odmianę*³, por.:

fraz. Dla odmiany, na odmianę ‘dla urozmaicenia; żeby było inaczej, nie tak jak dotychczas’; *To były sprawy cudze, nierzadko do zniechęcenia obce lub dla odmiany warte śmiechu., Dziś doskwierał mu na odmianę żołądek.* (SJPD)

fraz. Dla odmiany, na odmianę ‘dla urozmaicenia; żeby było inaczej, nie tak jak dotychczas’; *Teraz dla odmiany zaczął klócić się z ojcem.* (USJP)

³ Problem (quasi) synonimii wyrażen *dla odmiany* i *na odmianę* nie będzie tu poruszany. Moim celem w tym artykule nie jest szczegółowa analiza semantyczna opisywanych wyrażen, ale ustalenie statusu i funkcji *dla odmiany* na tle właściwości przyimka tzw. celowego *dla*, a następnie odniesienie ich do użycia metakomentujących z segmentem *dla*.

W słowniku pod redakcją B. Dunaja (SWJP) nie ma hasła *dla odmiany* (ani *na odmianę*), choć zostały zanotowane np. wyrażenia *dla hecy [kawału, jaj]*, *dla przykładu*, *dla sportu* czy *dla świętego spokoju*. Z kolei w ISJP wyróżniono dwa znaczenia wyrażenia *dla odmiany*, tylko jedno synonimiczne z *na odmianę*, por.:

3.1. ‘Jeśli ktoś zrobił coś **dla odmiany**, to zrobił to, aby coś zmienić w swoim postępowaniu’ = *dla urozmaicenia*; FPS + CZ; *Może dla odmiany pójdziemy dziś do kina zamiast siedzieć przed telewizorem*.

3.2. ‘Jeśli coś dzieje się tak lub **dla odmiany** albo **na odmianę** inaczej, to dzieje się na dwa różne sposoby’; FPS + CZ; *Przeklinał, groził, albo dla odmiany błagał o pomoc.*, *Cała klasa była dziś na odmianę poważna i skupiona*. (ISJP)

Jedynie WSJP zdaje sprawę z użycia metatekstowych wyrażenia *dla odmiany*; słownik nie notuje z kolei wyrażenia przysłówkowego (uznane za synonimiczne *na odmianę* ma homonim przysłówkowy), por.:

dla odmiany – ‘nadawca mówi, że pod danym względem o tym, o czym mowa, trzeba powiedzieć coś przeciwnego do tego, co zostało powiedziane wcześniej o czymś innym’; komentarz metatekstowy; synonim = *na odmianę* (WSJP)

Na podstawie opisów leksykograficznych nie jest więc możliwe poprawne dokonanie repartycji funkcji wyrażenia *dla odmiany*. Poza ISJP uznaje się to wyrażenie za monofunkcyjne (istotna jest tu jednak rozbieżność funkcji, por. SJPD vs. WSJP); definicja *dla odmiany* w SJPD i USJP wskazuje na funkcję przysłówkową tego wyrażenia, czego nie potwierdzają przykłady (pierwszy przykład w SJPD to *de facto* użycie metatekstowe, a zdanie umieszczone w USJP może być interpretowane na dwa sposoby); w ISJP dla zilustrowania znaczenia oznaczonego jako 3.2. posłużono się przykładem z *dla odmiany* w funkcji metatekstowej itd. Drugi problem jest związany z eksplicitnym przypisaniem wyrażenia *dla odmiany* do klas części mowy. Jest to wyrażenie wielosegmentowe – zgodnie z tradycyjnymi koncepcjami opisów leksykograficznych frazeologizmom nie przypisuje się kwalifikacji gramatycznej. ISJP posługuje się kwalifikacją „frazę przysłówkowa”, w WSJP funkcja metatekstowa *dla odmiany* została scharakteryzowana jako „komentarz me-

tatekstowy” (na temat wyróżniania klas jednostek tzw. funkcyjnych w tym słowniku zob. Grochowski, Kisiel, Żabowska 2018).

Konieczne jest więc rozstrzygnięcie, czy w każdej ze wskazanych grup kontekstów *dla odmiany*, por. (1)–(2) i (3)–(4), mamy do czynienia z tą samą czy z różnymi funkcjami tego wyrażenia (ta sama klasa funkcjonalna – różne użycia vs. różne klasy funkcjonalne), a także sprawdzenie statusu wyrażenia *dla odmiany* w poszczególnych użyciach (jednostka języka vs. konstrukcja syntaktyczna *dla* + NP).

Wszystkie przykłady zdań – poza zdaniami testującymi, służącymi do sprawdzania poprawności prezentowanych analiz – pochodzą z NKJP, są więc typowymi, naturalnymi kontekstami użycia opisywanych wyrażień. Wiele z wykorzystanych przez mnie zdań dopuszcza różne interpretacje, co nie znaczy, że nie można ustalić w sposób jednoznaczny funkcji wyrażień, przeciwnie, wymaga to jednak uwzględnienia właściwości związanych z realizacją odpowiednich zdań, zwłaszcza cech prozodycznych, takich jak akcent czy pauza wewnątrzwy powiedzeniowa (kontekst poprzedzający także nie zawsze ujednoznacznia funkcję wyrażień). W przeprowadzanych analizach odtwarzam więc te istotne, dystynktywne – a nieobecne w zapisie – cechy językowe wypowiedzeń, upoważnia mnie do tego kompetencja rodzimego użytkownika języka polskiego.

3. *Dla odmiany* w użyciach kwalifikowanych jako przysłówkowe

W funkcji przysłówkowej *dla odmiany* realizuje dwa typy użyc, reprezentowane odpowiednio przez przykłady (1) i (2). Nie odnalazłam w korpusie przykładów poświadczających użycie *dla odmiany* w funkcji takiej, jaką pełni *na zmianę* (zob. ISJP), tj. wskazywania na naprzemienne następowanie po sobie zjawisk, por. też *raz...; raz...; to..., to...* Przysłówkowość wskazanych wyrażień znajduje potwierdzenie w takich właściwościach językowych, jak możliwość przyjmowania przez nie akcentu czy samodzielnego pełnienia funkcji repliki, por. np.:

- (5) *Wkrótce też przestał się interesować urodą hararskich kobiet, a DLA ODMIANY zajął się hararskimi owocami.*
- (6) *Trochę więc szkoda byłoby nie skorzystać z okazji, by odbyć egzotyczną podróż kulinarną, nie ruszając się z Gutkowa (podmiejskiej*

dzielnicy Olsztyna). Na szczęście w sukurs pospieszyli mi towarzysze stołu, a rolę gastronomicznego kamikadze wziął na siebie Rysiek Zwierowicz, hodowca-hobbyista, emigrant z Warszawy, który w swoim gospodarstwie w pobliskiej Wrzesinie ma wspaniałą kolekcję egzotycznego drobiu i uznał, że może raz, dla odmiany, pożywić się jednym z największych przysmaków swoich pierzastych pupili.

- (7) – *Wolisz morską czy zwykłą? – Morską, dla odmiany.*

Obydwa typy kontekstów, w świetle moich ustaleń, reprezentują połączenie przyimka *dla* i rzeczownika *odmiana*, ich funkcje nie są jednak jednorodne. Różnica intonacyjna między kontekstami (1) a (2) polega na tym, że w (1) na rzeczownik pada silniejszy akcent frazowy, a także występuje obligatoryjna pauza (nawet nieznaczna) między przyimkiem a rzeczownikiem. Z kolei ze względu na właściwości składniowe te dwa typy kontekstów odróżnia możliwość przyjmowania przez *dla* w kontekstach typu (1) rzeczownika *odmiana* wraz z jego argumentem, tj. {*od czego*}, por.:

- (8) *Na pewnym etapie życia zaczynają szukać nowości i natrafiają na alkohol. Na początku jest to super odmiana od szarości zwykłego dnia, ale stopniowo zaczynają zatracać granicę.*
- (9) *Poza tym zrobiłam to z przyjemnością – dla odmiany od czytania definicji i wydumanych definicji słownikowych oraz tego, co się komu wydaje w tej sprawie.*

Od razu należy zastrzec, że ten typ użycia jest nielicznie reprezentowany w NKJP.

Z kolei przy wyrażeniu *dla odmiany* w kontekstach typu (2) nie jest możliwe wprowadzenie takiego argumentu, choć wyrażenie to ze względu na swoje znaczenie implikuje semantycznie coś, czemu jest przeciwstawiane coś innego. Z tego względu dewiacyjne byłyby zdania z *dla odmiany* zarówno bez żadnego kontekstu poprzedzającego, jak i bez obecności w przedtekście tego, do czego się odwołujemy (przeciwstawiany stan rzeczy może być dany w konsytuacji lub znany na podstawie wiedzy o świecie, w takich sytuacjach ten obligatoryjny semantycznie argument nie jest „wyeksplikowany” w zdaniu). Na poziomie semantycznym wyrażenie to wymaga więc dwóch argumentów: tego, co przeciwstawiamy oraz tego, czemu jest to przeciwsta-

wiane. *Dla odmiany* w kontekstach typu (2) nie występuje jednak w typowej dla przysłóvkowki pozycji rematycznej, ale jest stematyzowane. Nie służy bowiem do scharakteryzowania samej czynności, ale wskazuje na relację między zdarzeniami lub stanami rzeczy poprzez ustanowienie kontrastu między nimi, por. wstępną parafrazę znaczenia, ujmującą tę zależność: ‘(było *X*) zrobię *Y*, by było inaczej niż wcześniej’.

Analogicznie funkcjonuje wyrażenie *dla kontrastu*, por.:

- (10) *Tyrmand wybrał ich dla kontrastu, bo byli ambasadorstwem i górowali nad nim finansowo.*
- (11) *Spowita mgłą scena oświetlona światłami kolorowych punktowców, rytmiczne pulsacje dźwięku i – dla kontrastu – nastrojowe, dyskretne tło.*

W funkcji przysłóvkowej analizowane wyrażenia wchodzą w relację z czasownikiem czynnościowym oznaczającym działania celowe, por. ‘ktoś zrobił to po to, by było inaczej niż wcześniej’. Dlatego anomalne semantycznie byłyby zdania z predykatami wskazującymi na czynności niezależne od woli agensa, por. np. *spurpurowiał, zbladła*, czy ze stanowymi predykatami epistemicznymi, np. *uważam, że...*; ograniczenie może dotyczyć także motywowanej semantycznie formy czasownika, por. *widzieć [kogoś/coś]* vs. *patrzyć na [kogoś/coś]*. W poniższych zdaniach, nawet bez poprzedzającego kontekstu, możliwa jest więc tylko jedna, metatekstowa interpretacja wyrażenia *dla odmiany*, por.:

- (12) *Wuj Stefan spurpurowiał, ciocia Krysia, dla odmiany, zbladła.*
- (13) *[...] Inny kandydat i były premier uważał dla odmiany, że im mniej powie, im ma bardziej zasznurowane przed kamerami usta, tym lepiej.*
- (14) *Krótki fragment tego filmu widziałem dla odmiany stosunkowo niedawno. Por. Krótki fragment tego filmu obejrzałem dla odmiany stosunkowo niedawno.*

Z kolei wiedza o świecie nie pozwala na uznanie zdania (15) za realizującego użycie przysłóvkowe *dla odmiany*, gdyż chaotyczna i niefrasobliwa gra piłkarzy nie bywa na ogół działaniem celowym; jednak pod względem se-

mantycznym to zdanie jest poprawne także przy przyjęciu interpretacji przysłówkowej *dla odmiany*, por.:

- (15) *Gospodarze dla odmiany grali chaotycznie i bardzo niefrasobliwie w obronie.*

Użycie przysłówkowe *dla odmiany* zakłada agensa osobowego, z tego względu zdanie (16) przy przyjęciu interpretacji przysłówkowej *dla odmiany*, musi być ocenione jako nieakceptowalne:

- (16) *Pies dla odmiany kiedyś na wakacjach złapał kurczaka, przyniósł pokazać i grzecznie wypuścił.*

Wynika to nie tyle z przywołanej tu celowości działań (pies może przecież coś zrobić w określonym celu), ale z implikowania przez *dla odmiany* działania takiego, by było inaczej niż wcześniej, a to już zakłada jakąś refleksję, a więc i wiedzę (to samo odnosi się do wyrażenia *dla kontrastu*).

Sens połączenia *dla odmiany* zarówno w kontekstach (1), jak i (2) można wyprowadzić ze znaczeń i funkcji elementów składowych, tj. *dla* i *odmiana* (*mutatis mutandis* odnosi się to do połączeń *dla kontrastu*, *dla urozmaicenia* itp.). Jednak tylko pod względem formy można tu mówić o zbieżności kształtów *dla odmiany* w tych kontekstach, na poziomie funkcjonalnym zachodzą między nimi istotne różnice wynikające z tego, do czego jest przyłączany argument wprowadzany przez *dla*: w (1) *dla odmiany* jest dodane do predykatu, por. *zrobić coś [dla odmiany (od czegoś)]*, a w (2) łączy dwa predykaty, por. *[(zrobić coś1)] dla odmiany (zrobić coś2)*.

4. Frazy quasi-celowe o schemacie *dla* + NP

Przyimek *dla* we współczesnej polszczyźnie jest wielofunkcyjny, por. np. *(prezent) dla Kasi*, *(klatka) dla zwierząt*, *(szacunek) dla starszych*, *(ukłony) dla żony*, *(średnia) dla roku*, *(5:2) dla Legii*. Dalsze rozważania ograniczam tylko do funkcji tzw. celowego *dla*, realizowanej w połączeniach typu *[zrobić coś] dla pieniędzy*, *dla rozrywki*, *dla uczczenia czegoś*, *dla uściślenia*, por.:

- SJPD: ‘tworzy wyrażenia oznaczające cel, skutek osiągalny’; *wystrzelił dla postrachu; wyszli dla parady; włączył się dla przyjemności; stanęli dla obrony; niby dla igraszki wytryska woda; poświęca siebie dla dobra innych*⁴;
- SWJP: ‘wskazuje cel działania’; *Robić coś dla przyjemności, dla zabawy, dla pieniędzy, dla własnej korzyści, dla wspólnego dobra; Poświecić się dla sprawy, dla ojczyzny; Zrób to dla mnie; produkcja dla potrzeb własnych; Zgodził się dla świętego spokoju*;
- ISJP: ‘Słowem **dla** wprowadzamy cel, jaki chcemy osiągnąć swoim działaniem’; *Mówią, że wyszła za mąż dla pieniędzy; Broń noszę tylko dla własnego bezpieczeństwa; W pałacu zorganizowano wystawę dla uczczenia jubileuszu uczelni; Tupali zmarzniętymi nogami dla rozgrzewki; Nie jesteśmy tu dla przyjemności*;
- USJP: ‘wraz z użytym po nim rzeczownikiem komunikuje cel czynności, o której mowa w zdaniu’; *Spacerowali po mieście dla zabicia czasu; Tupali zmarzniętymi nogami dla rozgrzewki; Zawarto sojusz dla osiągnięcia korzyści; Sprowadziła najlepszych lekarzy dla ratowania syna; Kupił broń gazową dla własnego bezpieczeństwa*;
- WSJP: ‘po to, żeby w efekcie podjętych działań to uzyskać’; *wszystko zrobią dla kasy; dla żartu biła; dla wygody zaliczano; dla uspokojenia starałem się zachowywać tak; zrobią wszystko dla kolejnej szansy*.

W użyciach tzw. celowych pozycję prawostronną *dla* zajmują argumenty propozycjonalne w postaci nominalizacji (rzeczowniki odczasownikowe lub abstrakta w rodzaju *przyjemność, korzyść, zdrowie*). *Dla* jest więc w takich kontekstach wyrażeniem polipredykatywnym (por. Grochowski 1984), służącym do wyrażania relacji kauzatywnej między dwoma zdarzeniami (w notacji Topolińskiej (2010): $\langle p(a_1, a_2) \rangle$). Analiza zdań z *dla* pod kątem ograniczeń nakładanych na predykat czasownikowy potwierdza wcześniejsze obserwacje dotyczące konstrukcji *dla odmiany*, tzn. kompatybilne z *dla* są te czasowniki, które wyrażają działania celowe agensa, np. *zrobić coś/ wyjść/ spacerować/ tupać/ zawrzeć sojusz/ zgodzić się na coś/ powiedzieć/ stwierdzić dla ...*; por. naruszające ten warunek połączenia w rodzaju **zbladła dla*

⁴ Pełnozdaniove przykłady słownikowe z SJPD i WSJP skracam do połączenia czasownika i frazy przyimkowej z *dla*.

lepszego efektu, *kichnął dla przzerwania krępującej ciszy, *dla świętego spokoju będę uważał, że...⁵.

Zdania z *dla* mogą być przekształcone na konstrukcje z *żeby/aby*; możliwość takiej transformacji została odnotowana w SJPD:

Jeżeli po przyimku użyta jest rzeczownikowa forma czasownika, wówczas całe wyrażenie jest równoważne z połączeniem spójnika *aby* z czasownikiem, np. pozostał dla dopilnowania żniw = pozostał aby dopilnować żniw: *Nosiła na zgiętych plecach pełne deszczulki cegiel, zatrzymując się chwilami dla nabrania oddechu; Dla otarcia potu z czoła wydobyl kraciastą suknię; Stracili miarę i stali się pijakami wielkimi i rozpustnikami, a dla dostania pieniędzy oszustami.*

Ze względu na tożsamość wyrażanej funkcji, jaką jest wskazywanie na relację celową między argumentami, można mówić o synonimii funkcjonalnej (składniowej) (zob. Apresjan 2000) przyimka *dla* i konstrukcji z *żeby/aby*. Por. *Zrobić to dla świętego spokoju* i *Zrobić to, żeby mieć/zapewnić sobie święty spokój* (Topolińska 2010: 154). Analogicznej transformacji podlegają także pozostałe przyimki sygnalizujące cel, por. *gwoli (przypomnienia, sprawiedliwości)* (wyrażenie to jest najbliższym, choć nacechowanym chronologicznie i stylistycznie, „sąsiadem” *dla* w systemie leksykalnym polszczyzny), ale też *po (pocieszenie, poradę), w celu (poprawienia, ograniczenia)*. Możliwość dokonania substytucji w szeregu *dla/ gwoli/ po/ w celu/ żeby/aby* wynika z pokrewieństwa funkcjonalnego (*ergo*, w szerokim sensie: syntaktycznego) tych wyrażen, nie świadczy zaś o tożsamości ich znaczeń – fakt niepokrywania się kontekstów rzeczownikowych, ale także czasownikowych przy poszczególnych wyrażeniach dowodzi różnic w ich strukturach semantycznych (kwestia ta nie będzie tu dalej rozwijana), por.:

- (17) *włóczył się dla/ *gwoli/ *w celu przyjemności ~ żeby było mu przyjemnie; zrobił to dla/ *gwoli/ *w celu pieniędzy ~ żeby mieć pieniądze;*

⁵ Takie połączenia mogą zostać uznane za akceptowalne jedynie w użyciach nieliteralnych, por. **kichnął dla przzerwania krępującej ciszy* ~ ‘zachował się tak, że zrobił to (jakby kichnął) dla przzerwania krępującej ciszy’; **dla świętego spokoju będę uważał, że ...* ~ ‘dla świętego spokoju zachowam się tak, że powiem, że (jakby) uważam, że...’ itd.

*zrobił to dla/ gwoli/ *w celu przyjemności;*
*zgodził się dla/ gwoli/ *w celu świętego spokoju;*
przyszedł dla/ gwoli/ w celu pocieszenia vs. przyszedł po pocieszenie

Zuzanna Topolińska (2010) przyimek *dla* w analizowanej tu funkcji uznaje za wykładnik predykatu ‘cel’, będący kontynuantem nieproduktywnego we współczesnej polszczyźnie *dla* przyczynowego, por. *Dla ciężkiego oddechu trudno mu już za pługiem chodzić* [...] (SJPD). (Dokonana przez Topolińską rekonstrukcja semantyczno-syntaktyczna *dla* wskazuje na przesunięcie ‘przyczyna’ > ‘cel’ (widoczne w XVI w.) i prowadzi w ostatnim etapie do utrwalenia w języku skondensowanych, pierwotnie zdarzeniowych, konstrukcji typu *dla gości* czy *odpowiedni dla mnie*).

Zestawienie tzw. celowego *dla* z kontekstami zawierającymi na powierzchni wykładnik celu, tj. *w celu* _, pokazuje różnice między tymi wyrażeniami. I tak na przykład, *w celu* nie łączy się z predykatami stanów wewnętrznych, przyjmuje natomiast jako swój argument predykaty działań zmierzających do zmiany stanów wewnętrznych, por. *przebaczenie komuś* vs. *pocieszenie kogoś*, por.:

- (18) *Przyszedł w celu pocieszenia Marii.* vs. **Zrobił to w celu przebaczenia Marii.* vs. **Przebaczył jej w celu doznania pocieszenia.*

W celu (a także *po*) nie współwystępuje z czasownikami wyrażającymi takie działania, które nie są ukierunkowane na skutek, por. np.:

- (19) *Włóczył się po parku dla zabicia czasu.* vs. **Włóczył się po parku w celu zabicia czasu.*

W celu – w odróżnieniu od *dla* – nie występuje w kontekstach wskazujących na niewykonanie danej czynności, por.:

- (20) *Dla uniknięcia kłótni z żoną nie spotkałem się z moją eks.* vs. **W celu uniknięcia kłótni z żoną nie spotkałem się z moją eks.* vs. *Żeby uniknąć kłótni z żoną nie spotkałem się z moją eks.* Por. *Proszę używać kasku, w celu uniknięcia poważnych obrażeń.* vs. **Proszę używać kasku dla uniknięcia poważnych obrażeń.*

Już ten, z konieczności pobieżny, przegląd różnic między wyrażeniami zaliczanymi do kategorii wykładników celu pozwala, jak sądzę, na podjęcie próby interpretacyjnej *dla*. Przywołane przykłady wskazują mianowicie, że do opisu funkcji tego wyrażenia bardziej adekwatna niż kategoria celowości jest ‘intencjonalność’. Celowość bowiem zakłada świadome działanie takie, by poprzez nie spowodować coś innego, jest więc ukierunkowana na skutek (na temat wyrażenia *celowo* i pokrewnych zob. Duraj-Nowosielska 2015), natomiast za pomocą *dla* wskazuje się działanie intencjonalne, tj. takie, by dzięki niemu mogło mieć miejsce coś innego⁶. To odwrócenie perspektywy w interpretacji *dla* kieruje nas do pierwotnego znaczenia przyczynowego tego wyrażenia, należałoby więc mówić o przesunięciu semantycznym ‘przyczyna’ > ‘intencja’, z takim kierunkiem rozwoju funkcji *dla* współgrają także jego późniejsze funkcje, por. np. *prezent dla Kasi*. Nominalizacja zacięra postać „bazowego” czasownika, tu jednak jej odtworzenie jest istotne ze względu na wskazaną opozycję ‘cel’ vs. ‘intencja’, por. *dla uczczenia* – aby zostało uczczone vs. aby uczcić; *dla pocieszenia* – aby został pocieszony vs. aby pocieszyć itd., por. też *Bezmyślnie przytaknął dla zakończenia tej sprzeczki* vs. **Bezmyślnie przytaknął w celu zakończenia tej sprzeczki. Dla* stoi więc po stronie racji, a nie konsekwencji, wyraża wewnętrzną przyczynę działania, skierowaną na osiągnięcie pozytywnie ocenianych efektów. Z tego względu *dla* może zastąpić w wielu kontekstach wyrażenie *z intencją*, por.:

- (21) *Wspomniany na początku projekt ustawy sporządzony został z intencją zahamowania, a nawet odwrócenia procesu narastania reglamentacji.*
- (22) *Nezwał, po wielu miesiącach, podczas których nie był z nami w kontakcie, przyszedł pomiędzy nas, najwyraźniej z intencją sprowokowania sprzeczki.*
- (23) *Z intencją zrelaksowania i szczęśliwego przeprowadzenia operacji robiłem mu parokrotnie Reiki na dystans.*

Znamienne jest to, że także *gwoli* rozwinęło się z pierwotnie przyczynowej konstrukcji *k’woli*, por. definicję *gwoli* w SJPD: ‘tworzy [...] połącze-

⁶ Por. eSWil „**Dla** z pdk. 2gim kładzie się [...] wyrażając cel, zamiar” [23.09.2019].

nia o znaczeniach: a) przyczyna, racja czego, kierowanie się jakim względem [...]’.

Analizowane tu konstrukcje o schemacie *dla* + *NP* tworzone są w sposób regularny, efektem połączenia *dla* z wyrażeniem należącym do określonej, wyznaczonej kategorialnie, klasy wyrażen jest przewidywalna funkcja, jaką pełni dane połączenie. Jednakże status każdego z takich połączeń musi być rozpatrywany osobno, por. np. wyrażenia [*zrobić coś*] *dla idei*, *dla niepoznaki*, *dla pucu*, *dla sportu*, w skład których wchodzi wyrażenia, które we współczesnym języku polskim nie funkcjonują poza tym połączeniem, np. **niepoznaka*, **puc*, lub też funkcja jednostek, którym odpowiadają dane kształty, nie może być wykorzystana do interpretacji tego połączenia, np. *idea*, *sport*. Nieregularność takich połączeń jest więc konsekwencją właściwości związanych z segmentem o kształcie rzeczownika (*dla* zachowuje bowiem swoją funkcję wyrażania intencjonalności), z tego względu zasadne jest traktowanie takich połączeń jako osobnych bytów językowych. (Jako byty słownikowe zostały odnotowane w funkcji przysłóvkowej: w SWJP – *dla hecy* [*kawału*, *jaj*], *dla kurażu*, *dla przykładu*, *dla sportu*, *dla śmiechu* [*żartów*], *dla świętego spokoju*, a w WSJP – *dla bajeru*, *dla idei*, *dla niepoznaki*, *dla pewności*, *dla picu*, *dla porządku*, *dla porównania*, *dla postrachu*, *dla przykładu*, *dla próby*, *dla równego rachunku*, *dla smaku*, *dla sportu*, *dla zasady*, *dla świętego spokoju* [23.09.2019].)

W kontekście możliwości pełnienia przez wyrażenia funkcji metatekstowych istotne jest to, że spośród analizowanych tu tzw. wykładników celu w funkcji metakomentującej mogą być użyte wyrażenia *dla* (*przypomnienia*), *gwoli* (*uściślenia*), ale nie w *celu* czy *po*; na poziom metatekstu przeszły także, w analogicznej funkcji, wyrażenia *by/żeby* (*podkreślić*), ale już nie *aby*, por.:

- (24) „Egzobiologia, jak angelologia, zajmuje się bytami, o których nie wiadomo, czy istnieją naprawdę”. *Dla przypomnienia* – *angelologia* jest nauką o aniołach, *egzobiologia* zajmuje się życiem pozaziemskim.
- (25) *Ale hymn Wisły odśpiewali dosyć niemrawo* (*gwoli przypomnienia* – dawniej śpiewano go tylko po wygranych spotkaniach).
- (26) *Podchodzi pan do tego dość prześmiewczo, ale czy nie jest tak, że ta równość, może czasem zabsolutyzowana, to jednak efekt chrześci-*

- jaństwa? To ono jako pierwsze tak mocno zaakcentowało równość ludzi, by przypomnieć tylko Pawłowe „nie ma już Żyda ani Greka”.*
- (27) *Był to sposób stale stosowany przez Fredrę, żeby przypomnieć choć reagenta Milczka czy cześnika Raptusiewicza.*

Czynnikiem umożliwiającym pełnienie przez charakteryzowane wyrażenia funkcji metatekstowej jest właśnie, jak chcę to widzieć, intencjonalność zawarta w ich strukturze treści. Na poziomie metatekstu funkcjonalne jest bowiem charakteryzowanie własnych racji dla podejmowanych aktualnie działań mownych, nie zaś wyrażanie osiąganego poprzez nie skutku, por. np. *dla uproszczenia* ~ ‘mówię to, żeby uprościć (to, co powiedziałem)’ vs. ‘poprzez powiedzenie tego uprościłem (to, co powiedziałem)’.

5. Dla odmiany jako wyrażenie metakomentujące

Konteksty typu (3)–(4) realizują funkcję metatekstową wyrażenia *dla odmiany*, polegającą na autokomentującym wprowadzaniu przez mówiącego nowego obiektu danej wypowiedzi, charakteryzowanego w kontekście innych obiektów, już przedtem scharakteryzowanych. Por. także:

- (28) *W ciągu stu dwudziestu sekund znenawidził panienkę ze zmysłowym głosem i irytującą melodyjkę. – Sekretariat, słucham? – odezwał się dla odmiany piskliwy głosik.*
- (29) *Najpierw dostrzegala nas wietnamska łódź ponad dwie patrolowa – opowiadał. – Ścigali nas, ostrzeliwując przez ponad dwie godziny. Wieczorem nasza łajba znalazła się dla odmiany w zasięgu tajfunu.*
- (30) *Oczywiście, najbardziej podniecającym gatunkiem lekarza jest pan ginekolog, który stosuje się do mickiewiczowskiego zalecenia, by sięgać tam, gdzie wzrok nie sięga. Dla odmiany dentyści cieszą się dużym uznaniem wyłącznie w kręgach zbliżonych do sado-maso.*
- (31) *Ojciec zajmuje się całą otoczką finansową mojego życia. Jak by nie było, pierwszą rolę zagrałam w pilocie serialu telewizyjnego, którego był producentem. Totalny nepotyzm, no nie? Miałam wtedy 17 lat. Potem wystąpiłam w sztuce w małym teatrze w Williamstown w stanie Nowy Jork. To dla odmiany zasługa matki.*

- (32) *Książki poradnikowe dzielą się na dwie kategorie. Autorzy jednych całkowicie ignorują jakiegokolwiek wskazówki bibliograficzne, wychodząc z założenia, że czytelnikowi wystarczy to, co znajdzie u nich. Inni – dla odmiany – zamęczają długimi listami przypisów i lektur, po które nabywca winien sięgnąć niezwłocznie po przeczytaniu ich książki.*
- (33) *W rezultacie ów biedak, którego życie zawodowe przebiega w ciągłym napięciu i stresie, marzy o nieskomplikowanym (dla odmiany) życiu prywatnym.*

Metakomentujące *dla odmiany* służy do porządkowania samego mówienia poprzez komentowanie dokonywanego właśnie przeciwstawiania dwóch części wypowiedzi. Przy czym, odmiennosc zestawianych bytów nie jest konsekwencją ich właściwości „obiektywnych”, ale wynika z ustanowienia przez mówiącego takiej relacji ze względu na to, co mówi. Formalnym refleksem tej właściwości *dla odmiany* (a także innych wyrażań metatekstowych) jest nienakładanie kategorialnych ograniczeń co do typu wyrażań, z którymi się łączy. Analogiczną funkcję pełni także metakomentujące *na odmianę* (kwestia ewentualnej synonimii *dla odmiany* i *na odmianę* nie będzie tu dalej rozważana), np.:

- (34) *Wywyższając miłość macierzyńską ponad wszystkie inne rodzaje miłości, odmówił tym innym jakiegokolwiek piękna i sensu. [...] W sferze uczuć nie ma reguł. Tak dalece ich nie ma, że zdarza się na odmianę macierzyństwo, któremu dużo brakuje do doskonałości, ba, poprawności nawet.*

Wyrażenie metatekstowe *dla odmiany* jest nieakcentowane, intonacyjnie wyróżniony jest współwystępujący z nim element, który mówiący przeciwstawia czemuś innemu. Ze względu na rozczłonkowanie treściowe wypowiedzenia *dla odmiany* może zajmować zarówno pozycję przytematyczną, por. np. (30), jak i przyrematyczną, por. np. (28) (do tej kwestii odnoszę się w dalszej części). Niekiedy układ elementów w zdaniu dopuszcza dwie możliwości interpretacji, por.:

- (35) *Sprawną ręką fryzjera, trochę specyfiku do prostowania włosów i nowe wcielenie gotowe. Naomi dla odmiany nosi się króciutko.*
 (35a) [...] *Naomi dla odmiany / nosi się króciutko.*
 (35b) [...] *Naomi / dla odmiany nosi się króciutko.*

W funkcji metakomentującej *dla odmiany* bliskie jest wyrażeniom *zaś, natomiast* (Kisiel 2015) oraz *z kolei, znów* (zob. Grochowski 2015), por.:

- (36) *Maja ma jamnika, zaś Zosia – wyżła.; Nie znam się na reinkarnacji, natomiast doskonale wiem, kiedy ktoś usiłuje coś przemilczeć.* [przykłady za: Kisiel 2015]
 (37) *Nie było komu powitać dostojnych gości: prezes był na urlopie, wiceprezes z kolei nagle zachorował.; Obie siostry są bardzo sympatyczne, w większym gronie zachowują się jednak inaczej: Ewa jest gadatliwa, Ola znów milcząca.* [przykłady za: Grochowski 2015]

Wyrażenia te łączy realizowana przez nie funkcja przeciwstawiania elementów wypowiedzenia oraz, w konsekwencji, ich wymagania syntaktyczno-semantyczne, takie jak np. obligatoryjny przedtekst, obecność w poprzedzającym kontekście składnika, któremu się przeciwstawia coś innego czy zestawianie za ich pomocą obligatoryjnie nietożsamyh elementów. *Zaś* i *natomiasz* są jednak operatorami wyłącznie przytematycznymi, służącymi do wskazywania na inny obiekt mówienia (por. ‘o czymś innym niż to, o czym była mowa wcześniej’, zob. Kisiel 2015); to ich ograniczenie odniesienia jest zamarkowane w postaci wchodzącego w ich skład pierwotnego elementu zamarkowanego (por. *si, to*). Natomiast funkcją wyrażen *z kolei, znów* jest ustanawianie wyliczenia elementów i orzekanie różnicy między zestawianymi elementami (zob. Grochowski 2015).

Obserwacja kontekstów z jednostkami *dla odmiany* oraz *zaś, natomiast*, a także *z kolei, znów* ujawnia różnice między tymi wyrażeniami. *Dla odmiany* w odróżnieniu od *zaś* nie może łączyć wyrażen, które odznaczają się różnicą stopnia, np. (38), nie jest także kompatybilne z orzekaną niewielką różnicą między brany pod uwagę obiektami, np. (39), por.:

- (38) *Maria zarabia dużo, Jan zaś / *dla odmiany jeszcze więcej.*

- (39) *Jan kupił 100 róż, ja zaś / *dla odmiany 101. Por. Jan kupił jedną różę, ja dla odmiany dwie.*

Dla odmiany nie kookuruje także z wykładnikiem negacji zdaniowej, por.:

- (40) *Maria pracuje, Jan zaś / z kolei / *dla odmiany nie.*

Ponadto, *dla odmiany* może współwystępować w zdaniu z *zaś*, co świadczy o tym, że wyrażenia te pełnią odmienne funkcje w wypowiedzeniu, por.:

- (41) *ING Nationale Nederlanden z okazji 10-lecia działalności w Polsce zaprosił gości na rejs statkiem spacerowym, zaś, dla odmiany, producent zegarków – do Zamku Królewskiego.*

O ile bowiem wyrażenia *zaś*, *natomiast*, *z kolei*, *znów* implikują (presuponują) odmiennosc zestawianych członów wypowiedzenia (jako konsekwencję samego dokonywanego przeciwstawiania elementów), tak *dla odmiany* tę odmiennosc stwierdza (orzeka), por. ‘coś innego powiem’. Por. także wyrażenia *przeciwnie* czy *na odwrót*, które jednak – inaczej niż *dla odmiany* – mogą pełnić funkcję rematyczną:

- (42) *Maria wyjechała, Jan przeciwnie – został.; Maria wyjechała, Jan PRZECIWNIE – został.; Marysia wyjechała, Jan PRZECIWNIE.; *Maria wyjechała, Jan dla odmiany przeciwnie.*

Z tego względu dewiacyjne, puste informacyjnie, są połączenia w rodzaju *dla odmiany inaczej*, np.:

- (43) *Aby oddłużyć bystrzycki ZOZ powiat ma do wyboru: albo przeprowadzić likwidację zakładu i podjąć stosowną uchwałę o zmianie gospodarki finansowej, albo przekształcić w jednostkę lub zakład budżetowy. Wtedy prawo pozwala spłacić zadłużenie. [...] Dla odmiany inaczej jest w Bystrzycy Kłodzkiej, gdzie na założone konto dla ZOZ- u pierwszej wpłaty w kwocie 100 zł „dla przykładu” dokonał burmistrz Mieczysław Kamiński. Pieniądze z konta będą przeznaczone na zakup leków i opatrunków dla szpitala.*

Współwystępowanie *dla odmiany* i *przeciwnie z zaś* potwierdza tezę, że wyrażenia te nie konkurują ze sobą w strukturze wypowiedzenia, ale mają do spełnienia inne funkcje, por.:

- (44) *Maria wyjechała do Moskwy, Jan zaś dla odmiany do Paryża.; Maria wyjechała do Moskwy, Jan zaś przeciwnie, został w kraju.*

Jako komentarz metatekstowy *dla odmiany* może pełnić funkcję operatora przytematycznego lub przyrematycznego, w każdej z tych części wypowiedzenia może zajmować zmienną pozycję linearną względem składnika, do którego się odnosi, por.:

- (45) *Dzieci mają różne możliwości: dla tych z tzw. dobrych domów obsługa tabletek to chleb powszedni, dzieci z trudnych rodzin dla odmiany nigdy z nich nie korzystały.*
 (45a) *[...] dzieci z trudnych rodzin dla odmiany / nigdy z nich nie korzystały.*
 (45b) *[...] dzieci z trudnych rodzin / dla odmiany nigdy z nich nie korzystały.*

Nie ma jednak argumentów za tym, by wyróżniać dwie jednostki o tym kształcie, raczej tę właściwość funkcjonowania wyrażenia *dla odmiany* należy potraktować jako różnicę odniesienia, por. brak możliwości współwystępowania *dla odmiany* we wskazanych dwóch funkcjach w jednym zdaniu:

- (45c) *[...] *Dla odmiany dzieci z trudnych rodzin / nigdy dla odmiany z nich nie korzystały.*

6. Komentarze metatekstowe o schemacie *dla* _

Na poziomie metatekstu *dla* konstytuuje komentarze odnawcze służące do dokonywania bieżącej charakterystyki aktualnego mówienia. Klasę wyrażen, z którymi *dla* współwystępuje w takiej funkcji można wstępnie scharakteryzować w sposób następujący: predykaty kwalifikujące bieżące mówienie, por. np. *dla uproszczenia / podsumowania / przypomnienia / porządku / ścisłości / przykładu*, np.:

- (46) *Przy zastosowaniu „małego” zbiornika z tonerem (na 3 tys. stron) wynoszą one 13,35 zł za każde 100 stron A4. Przy zastosowaniu większego pojemnika (na 6 tys. stron) obniżą się one do 10,6 zł za każde 100 stron. Dla przypomnienia – poprzedni model HL-1040 miał koszty druku wynoszące 8,76 zł.*
- (47) *Tekst datowany i określony: listopad 1956 (na Zjeździe Literatów w Warszawie). Dla ścisłości, było to na przełomie listopada i grudnia w solidnym gmachu z arcykariatydami przy ulicy Czackiego [...].*

Status wyłaniających się wstępnie dwóch serii wyrażzeń, por. *dla uproszczenia / podsumowania / przypomnienia* oraz *dla porządku / ścisłości / przykładu*, jak również poszczególnych połączeń z *dla* (por. np. *dla jasności* vs. **dla prostoty*) wymaga szczegółowych analiz i zasługuje na osobne opracowanie. W tym miejscu jedynie sygnalizuję problem, nie zmierzam do formułowania ostatecznych rozstrzygnięć na temat funkcji komentarzy metatekstowych z *dla*, a jedynie do sprawdzenia na ich tle funkcji wyrażenia metakomentującego *dla odmiany*.

Komentarze metatekstowe z *dla* mogą współwystępować z czasownikami tzw. autoreferującymi w funkcji pierwszej osoby, np. *dodam, powiem, należy dodać* itp., np. *dla przypomnienia dodam, że...*; *dla porządku powiem, że ...* itd. Samodzielnie funkcjonujące *dla* _ metatekstowe jest więc efektem funkcjonalnego wyzerowania czasownika, którego funkcję autoreferującą zastępują środki suprasegmentalne – komentarze metatekstowe o postaci *dla* _ występują w tzw. konstrukcjach wyodrębnionych, co jest oddawane w zapisie za pomocą znaków interpunkcyjnych (przecinek, myślnik, dwukropek). Obserwujemy tu zatem regularną dla metatekstu transformację polegającą na przejściu od połączeń metakomentujących *dla* _ z czasownikiem nazywanym wprost czynność mówienia (zachowującym właściwości semantyczno-syntaktyczne czasowników tzw. 1-osobowych w użyciach aktualnych) do samodzielnych komentarzy metatekstowych, por. np. *dla porządku przypomnę, że ...* → *dla porządku: ...*; *dla przykładu wymienię ...* → *dla przykładu: ...*; *dla uproszczenia powiem, że...* → *dla uproszczenia:* Analogiczny schemat realizuje także komentarz metatekstowy o postaci *by* _ (*podsumować, wspomnieć...*), por. *by podsumować [to, co mówię], powiem, że ...* → *by podsumować, ...* itd. Zarazem można tu mówić o typowym dla metatekstu

przejściu od komentowania faktów w świecie (tj. relacji między podejmowanymi działaniami intencjonalnymi) do komentowania samego aktu mówienia (tj. właśnie podejmowanych działań mownych). Ze względu na zawarty w ich strukturze treści komponent wskazujący na intencjonalność podejmowanych działań polipredykatywne wyrażenia tzw. celowe (*dla*, *by(żeby)*) mogą pełnić funkcję konektorów dyskursywnych (por. *dla wyjaśnienia*, *by wyjaśnić*). Autokomentujące wyrażenie *dla* _ może także współwystępować z metaoperatorem *tak*, por. *Ja tak dla porządku: mieliśmy stąd wyjść już godzinę temu.; Tak dla przykładu: [...]*.

Na tym tle wyrażenie *dla odmiany* (por. 5.) pełni całkowicie izolowaną funkcję, co jest potwierdzeniem jego osobnego miejsca w systemie leksykalnym, por.:

(48) *Maria wyjechała. *Dla odmiany dodam, że Jan został.*

(49) *Maria wyjechała. *Tak dla odmiany: Jan został.*

Metakomentujące *dla odmiany* nie stanowi realizacji połączenia właściwego całej serii komentarzy metatekstowych z *dla*, ale musi być uznane za jednostkę języka, służącą do ustanawiania relacji między zestawianymi stanami rzeczy.

Na podstawie przeprowadzonych analiz należy zatem wyróżnić:

- a) połączenie *dla odmiany*, realizujące schemat *zrobić coś [dla _ {np. odmiany (od czegoś)}]*, por. (1);
- b) połączenie *dla odmiany*, stanowiące realizację schematu *[(zrobić coś1)] dla _ {np. odmiany} (zrobić coś2)*, por. (2);
- c) jednostkę języka *dla odmiany*, pełniącą funkcję operatora metatekstowego, por. (3)–(4).

Skróty

- eSWil: Edycja elektroniczna *Słownika wileńskiego*, [online] <https://eswil.ijp.pan.pl/index.php>
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2000.
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, [online] www.nkjp.pl [31.08.2019]
- SJPD: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.
- SWJP: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Kraków 1996.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.
- WSJP: *Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, [online] www.wsjp.pl [31.08.2019]

Bibliografia

- APRESJAN J.D., 2000, *Semantyka leksykalna: synonimiczne środki języka*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- DURAJ-NOWOSIELSKA I., 2015, Gdzie jest cel w zdaniach z *celowo* i kilka innych pytań o wyrażenia pokrewne, *Linguistica Copernicana* 12, s. 23–52.
- GROCHOWSKI M., 1984, Składnia wyrażzeń polipredykatywnych: zarys problematyki, w: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego: składnia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 213–299.
- GROCHOWSKI M., 2015, Operatory przytematyczne *znów*, *z kolei* w analogicznych konstrukcjach składniowych (na tle cech prozodycznych wypowiedzeń), w: M. Danielewiczowa, J. Bilińska, K. Doboszyńska-Markiewicz, J. Zaucha (red.), *Sens i brzmienie*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, s. 133–144.
- GROCHOWSKI M., KISIEL A., ŻABOWSKA M., 2018, Zasady opisu jednostek funkcyjnych w WSJP PAN, w: P. Żmigrodzki, Piotr et al. (red.), „*Wielki słownik języka polskiego PAN*”: *geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 191–203.
- KISIEL A., 2015, O dwóch metatekstowych jednostkach: „zaś” i „natomiast”, *Linguistica Copernicana* 12, s. 53–69.
- KLESZCZOWA K., 2015, *U źródeł polskich partykuł: derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- TOPOLIŃSKA Z., 2010, DLA – semantyka i składnia, *Linguistica Copernicana* 1(3), s. 153–163.

- TRAUGOTT E., HOPPER P.J., 2003 [1993], *Grammaticalization (Second Edition)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- WAJSZCZUK J., 2005, *O metatekście*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej.
- WIERZBICKA A., 1971, Metatekst w tekście, w: M. R. Mayenowa, *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.

***Dla odmiany – adverbial expression and metatextual comment
(against the construction dla + NP)***

(s u m m a r y)

The main aim of the article is to establish the status of expression *dla odmiany* in Polish; attention focuses both on the conceptual level of language analyzed in the syntactic-semantic perspective and also on the metatextual level described in functional terms. The expressions like *dla zdrowia*, *dla zabawy* and also *dla przykładu*, *dla przypomnienia* serve as a background for this analysis. The obtained results demonstrate that the uses of *dla odmiany* represent: 1) syntactical construction, which realizes two patterns: a) *zrobić coś [dla _ {np. odmiany (od czegoś)}]*, b) *[(zrobić coś1)] dla _ {np. odmiany} (zrobić coś2)* and 2) metatextual language unit *dla odmiany*.